

פתיחה

בעקבות מחלת הקורונה הגורמת לקשיי נשימה - התעוררה בעיה במספר מדינות בעניין זכות הקדימה למכונת הנשמה. באיטליה לדוגמה, הוחלט שאנשים מגיל מסוים לא יגיעו לבתי החולים, שכן הסיכוי להציל אותם קטן וחבל "לבזבז" עליהם מכונת הנשמה. גם בישראל, מחשש שמא יגיעו למצב דומה, התכנסה וועדה של רופאים ואנשי דת על מנת לקבוע תקנות לשעת חירום.

כפי שנראה בהמשך, למרות שבחלק מהנושאים יש עמדות דומות להלכה ולוועדת האתיקה, בתחומים מסוימים קיימים מספר הבדלים. כמו כן, יש לחלק בין מקרה בו שני אנשים שהגיעו לבית חולים, והרופא צריך להחליט מי זוכה במכונת הנשמה, למקרה בו המטופל כבר קיבל מהרופא מכונת הנשמה (או שיש לו מכונה פרטית) וגם בכך נעסוק השבוע.

שניים ההולכים במדבר

האם חובה לחלוק מכונת הנשמה? הגמרא במסכת בבא מציעא (סב ע"ב) דנה מה יעשו שני אנשים הולכים במדבר, כאשר ביד אחד מהם מים שלא מספיקים לשניהם. לדעת בן פטורא, כדי שלא יראה אחד מהם במיתת חברו על בעל המים לחלוק אותם, למרות ששניהם ימותו. רבי עקיבא חולק וסובר שחיי קודמים, ועדיף שישתה לבד. נחלקו האחרונים בביאור הגמרא:

א. **החוות יאיר** (ס"י קמו) למד את מחלוקת רבי עקיבא ובן פטורא כפשטה. לדעת בן פטורא על שניהם למות, ואילו לדעת רבי עקיבא שהלכה כמותו, עליו להציל את עצמו. אולם טוען החוות יאיר שיש מקום לומר, שדברי רבי עקיבא נאמרו רק במקרה בו חלוקת המים תגרום וודאי למות שני האנשים. אך במקרה בו שניהם ייכנסו לספק סכנה - גם לדעתו עליו לחלוק את המים.

משום כך, צידד בדברי **ההגהות מיימוניות** (מובא בבית יוסף חו"מ תכו) שבעקבות הירושלמי פסק, שגם במקרה בו יש חשש סכנה במעשה ההצלה, חובה על האדם לנסות להציל את חברו¹. בטעמו הסביר הבית יוסף, שמכיוון שהמציל ייכנס רק לספק סכנה אם ילך להציל את חברו, זהו מצב עדיף לעומת מצב בו לא ילך להציל ואז בוודאי חברו ימות. ובלשון החוות יאיר:

"כתב בכסף משנה בפרק א' מהלכות רוצח ושמירת נפש בשם הירושלמי, שמחויב לכנס לספק נפשו להציל נפש חברו. ובש"ס שלנו בדף ס"ב נמי הכי (= גם כך) משמע, דדווקא התם שאם ישתו שניהם ימותו ודאי, מה שאין כן בספק יש לומר שישתו שניהם ולא ישתה הוא לבדו וימותו חברו ודאי. ואם כן מחוייב לכנס לספק נפשו אפילו בספק הצלה, וצריך עיון."

ב. **רוב האחרונים** סירבו לקבל דברי בן פטורא כפשטם, שהרי אמנם הגמרא במסכת סנהדרין (עד ע"א) כותבת שעדיף להיהרג ולא להרוג, אבל במקרה של בקבוק המים שניהם ייהרגו אם יחלקו את המים. כמו כן, לא מדובר ברצח ממש, אלא רק מניעת עזרה לאדם הזקוק לה, ובמקרה מעין זה מסתבר שלא צריך למות למען השני. משום כך העלו מספר דרכים לפרש את מחלוקתם:

אפשרות ראשונה הפוכה מהחוות יאיר, הציע **הרב אשר וייס** (מנחת אשר בהר, סימן נט). לטענתו (ושלא כפשט הגמרא), כאשר מדובר במצב בו שניהם בוודאי ימותו אם יתחלקו בבקבוק, גם בן פטורא מודה שעל בעל הבקבוק לשומרו לעצמו. לדבריו מחלוקתם עוסקת במקרה בו ייתכן מצב חריג (אך לא יוצא מגדרי הטבע) ושניהם יינצלו, בגלל שאולי במקרה ייפגשו בהמשך מקור מים.

רבי עקיבא סובר, שבעל הבקבוק אינו חייב להיכנס לספק סכנה על בסיס האפשרות שיארע מעין נס שושניהם ינצלו ועליו לשתות את הבקבוק לבדו. בן פטורא חולק וסובר, שמכיוון שאין וודאות ששניהם ימותו וייתכנו מקרים חריגים של הצלה לכן על בעל הבקבוק להיכנס לספק סכנה ולחלוק את המים עם חברו, ובלשון:

"ובספר ייחוס תנאים ואמוראים שכתב בשיטת בן פטורא דישתו שניהם: "שלא יעשה להם נס ויזדמן להם מים", והרי ברור דאילו היה צריך לקוות לנס שיניק את בנו כאותו אדם שמתה אשתו ולא היה לו שכר מינקת פשוט שאין סומכין על הנס, אך כיון שנס זה שכיח ואין הוא יוצא כלל מדרך הטבע ומציאות החיים, סבר בן פטורא שישתו שניהם."

אפשרות נוספת לפרש את המחלוקת, מובאת **בחזון איש** (חו"מ ליקוטים, ס"י כ') שנקט, שמחלוקת בין בן פטורא ורבי עקיבא עוסקת בשאלה, האם חיי עולם נדחים מפני חיי שעה. בן פטורא סבר, שיש לחלוק את בקבוק המים, מכיוון שחיי השעה של חברו עדיפים על חיי הארוכים שלו. רבי עקיבא חלק וסבר, שחיי עולם של בעל הבקבוק חשובים יותר מחיי השעה של חברו.

חלוקת מכונת הנשמה

יוצא שלדעת רוב האחרונים, במקרה בו יש מכונת הנשמה, ומגיעים חולים נוספים הצריכים מכונה - המחובר למכונה לא חייב לחלוק איתם את המכונה ולהכניס את עצמו לספק סכנה כדי לנסות להצילם. דנו האחרונים, האם מותר לו להחליט שהוא מסכן את עצמו למען חברו ולחלוק איתו את מכונת הנשמה, או שמא יש בכך איסור:

א. **הרדב"ז** (ג, תרכז), **המנחת יצחק** (ו, קג), **הציץ אליעזר** (ט, מה) ורוב הפוסקים כתבו, שלא זו בלבד שאין חובה להסתכן, אלא שיש בכך איסור - ספק חיו של אדם קודמים לוודאי חיו של חברו.

מדוע יש בכך איסור? שולחן ערוך הרב נימק, שהלאו של לא תעמוד על דם רעך נחשב כמו כל לאו רגיל שבתורה. ממילא, כשם שחולה בספק סכנה חייב לאכול מאכל טרף ולעבור על הלאו ואסור לו להחמיר על עצמו, כך במקרה זה, אסור לאדם להכניס את עצמו לספק סכנה, כדי לא לעבור על לאו של 'לא תעבור על דם רעך'.

עם זאת כפי שהעירו שולחן והמשנה ברורה, ברור שגם לשיטה זו לא צריך לחשוש יותר מדי, ורק כאשר באמת יש ספק

¹ ההגהות מיימוניות לא ציין את המקור המדויק לשיטתו, אך **הסמ"ע** (שם, ב) ביאר שמקורו בירושלמי בתרומות (ח, ד). הגמרא מספרת שכאשר רבי אימי נתפס על ידי גנבים, סבר רבי יוחנן שאין לנסות להצילו. ריש לקיש לעומתו ניסה להצילו ואף הצליח לבסוף לפייס את הגנבים והצילו. עולה ממעשי ריש לקיש, שאדם צריך להסתכן על מנת להציל את חברו.

סכנה אין להסתכן, אבל בסתם חשש בעלמא או ברמת סיכון נמוכה, יש לזכור שאדם אחר עומד למות וצריך לנסות להצילו. ובלשונו של **שולחן ערוך הרב** (שכט, ח):

"הרואה ספינה שיש בה ישראל המטורפת בים, מצווה על כל אדם להצילם, ואפילו הוא ספק אם יציל. ומכל מקום, אם יש סכנה אין לו לסכן עצמו כדי להציל את חבריו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, ואף שרואה במיתת חבריו ואף על פי שהוא ספק וחבריו ודאי, מכל מקום הרי נאמר וחי בהם ולא שיבא לידי ספק מיתה, על ידי שיקיים לא תעמוד על דם רעך."

ב. **האגרות משה** (יו"ד ב, קעד) חלק על דבריהם וסבר, שמותר להיכנס לספק סכנה כדי להציל אדם. מה טעם הדבר? הרי בדרך כלל אסור להיכנס לספק סכנה בשביל לא לעבור על לאו! הוא נימק שכאשר מדובר בהצלת נפשות - השיקולים שונים, ובשביל להציל חיי אדם מותר להיכנס לסכנה. כדבריו סברו להלכה גם **הרב הרצוג** (היכל יצחק או"ח סי' לט) ו**השערי עזרא** (חו"מ קכה).

מכונת הנשמה בבית חולים

עד כה ראינו דיון במקרה בו אדם כבר משתמש במכונת הנשמה, או שהיא שייכת לו באופן אישי. שאלה נוספת מצויה יותר שדנו בה הפוסקים היא, מי מקבל את מכונת הנשמה במקרה בו שני חולי קורונה (או שני פצועים מפגיעה או תאונת דרכים) מגיעים לבית החולים. במקרה זה קיימים מספר הבדלים בין ועדת האתיקה לעמדה ההלכתית, אך גם מספר נקודות דמיון:

לכל השיטות והדעות וכן לפי ועדת האתיקה, השיקול הראשוני אותו יש לבחון הוא סבירות ההצלה, עניין זה כמו שכתבו **הרב פינשטיין** (שם ב, עג) ו**הרב וואזנר** (י, קודק) נלמד מסברא - עדיף לטפל בחולה שרוב הסיכויים שיחיה. כמו כן כפי שכתב **הרב אלישיב** (תשובות ג, קנט), כאשר טיפול בחולה מסוים יצריך טיפול ארוך שיימנע טיפול מחולים רבים נוספים - עדיף להציל את הרבים.

הבדלים בין השיטות

כאמור, יש גם מספר הבדלים בין השיטות:

א. **היחס בין יהודי לגוי**: בעוד שהועדה בסעיף לט קבעה, שמדינת ישראל מחויבת לכל אזרחיה בצורה שווה, ולכן אין להעדיף טיפול בחולה יהודי על פני חולה גוי - על פי ההלכה לא זו בלבד שיש להעדיף חיי היהודי, אלא שכפי שכותבת הגמרא במסכת עבודה זרה (כו ע"א) עובדי עבודה זרה וגויים שאינם מתנהגים על פי כללי המוסר אין להציל כלל

נידון דומה מופיע בגמרא בהוריות (יד ע"א) הפוסקת, שמכיוון שכהן קדוש מישראל וקודם לו בעניינים רבים, הוא הדין להצלת כהן לפני ישראל - הכהן קודם (כמו כן ישראל קום לממזר, אלא אם כן הוא תלמיד חכם). על פי ועדת האתיקה לעומת זאת, אין הבדל בין גוי ליהודי, וקל וחומר שאין הבדל בין כהן לישראל ובין כשר לממזר. ובלשון **הוועדה** (עמ' 29):

"האחריות ברמה הארצית חייבת לכלול גם אחריות לבני אדם שאינם בעלי מעמד של אזרח או תושב במדינה, שכן הוירוס אינו מבחין בין בני אדם על פי מעמדם האזרחי/פוליטי. מעבר לכך, יש להכיר באחריותה הכללית של ישראל לבריאותם של הפלסטינאים בשטחים שבשליטה מלאה או חלקית של ישראל."

ב. **היחס בן גבר לאשה**: בעוד שהועדה בסעיף לט קבעה, שאין הבדל בין זכר לנקבה, וכאשר שניהם ניגשים לבית חולים יש להתייחס אליהם כשווים - על פי ההלכה אין הדבר כך. המשנה במסכת הוריות (ג, ז) כותבת, שאם יש מקרה בו איש ואשה טובעים בנהר וכדומה, יש להציל את לאיש, כיוון שהוא מקודש יותר, וכן פסק **הרמ"א** (רנב, ח).

לפי פסק זה יוצא, שכאשר איש ואשה ניגשים לבית חולים לקבל מכונת הנשמה והסיכויים להצלתם שווים - יש להקדים את האיש. יש להעיר שכפי שכתב **הציץ אליעזר** (יח, א), לא בגלל שהאיש קדוש יותר מבחינה מהותית הוא קודם לאשה, אלא שטכנית הגבר חייב ביותר במצוות עדיף להציל אותו. משום כך אם יש אשה המקיימת יותר מצוות מהגבר, יש להציל אותה והיא תזכה במכונה.

סיוג הדברים

על פי מה שראינו עד כה עולה, שבין עמדת ההלכה לעמדת ועדת האתיקה ישנם מספר הבדלים, אולם למעשה בגלל שמדינת ישראל אינה מתנהלת לגמרי כמדינת הלכה, נראה שגם עמדת ההלכה תתיישר עם עמדת הרפואה בנושא זה בעקבות דיני איבה:

הגמרא במסכת יומא (עד ע"ב) כותבת, שכאשר יהודי נמצא אפילו בספק בסכנה, יש לחלל למענו את השבת, וכן פסק **השולחן ערוך** (שכט, ב). בניגוד לכך, הגמרא במסכת עבודה זרה (כו ע"א) כותבת שאין מילדים גויה בשבת, ולא חוששים שתיווצר בעקבות כך איבה, מכיוון שהגויים יבינו שהיהודים מחללים שבת רק עבור אחיהם שומרי השבת (א על כל פנים המחויבים בשמירת השבת).

א. במקרה בו עלול להיווצר איבה **התוספות** (ד"ה סבר) כתבו, שמותר לעשות למען היולדת איסורי דרבנן. כדבריהם פסק גם **המשנה ברורה** (של, ח), שמחה באותם הרופאים שעוברים איסורי דאורייתא בשבת למען הצלת גויים, ב. **החתם סופר** (יו"ד קלא) חלק וסבר, שכאשר האיבה שתגרם בין היהודי לגוי תיצור מצב בו היהודי ייכנס לספק סכנת חיים - לכולי עלמא מותר לעבור על איסורי דאורייתא בשביל להציל גוי מסכנה בשבת, וכן נפסק להלכה. ובלשונו:

"ואמנם לחתוך הטבור שהוא מלאכה דאורייתא, תצווה לנכריה הבריאה העומדת על צדה לחתוך. ואם יש באיבה זו חשש סכנת נפשות יש להתיר אפילו מלאכה דאורייתא, אף על גב דמלשון מג"א סס"י של"ד משמע דווקא כיבוי דהוה מלאכה שאינה צריכה לגופה הותר, ולא מלאכה גמורה."

נראה שההלכה המורה להציל בזמן הזה גוי בשבת, תורה גם על שינוי סדר העדיפויות בחלוקת מכונת הנשמה או טיפול בפצועים. אמנם על פי דין המשנה והפוסקים, מעיקר הדין יש לדוגמא להקדים כהן לישראל, אך מכיוון שדבר מעין זה יעורר איבה גדולה, דבר שעלול לגרום שלא יטפלו בחולים דתיים - יש לקבל את סדר העדיפות של בתי החולים והוועדות שהוקמו לשם כך.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com